

Vakuuttava teoria toimijuuden vaalimisen etiikasta

Jaana Hallamaa: *Yhdessä toimimisen etiikka*. Gaudeamus 2017.

Helsingin yliopiston sosiaalietiikan professori Jaana Hallamaa on luonut vakuuttavan teorian yhdessä toimimisen etiikasta ja kirjoittanut siitä harvinaisen luettavan kirjan.

Muodostamani käsityksen mukaan kirjassa esitetyn teorian ydin on seuraava.

Olemme toimijoita eli intentionaalisia, järkeviä ja kyvykkäitä olentoja. Intentionaalisuus tarkoittaa sitä, että asetamme päämääriä ja pyrimme tavoittelemaan niitä. Järkevyys antaa meille kyvyn ymmärtää asioiden välisiä syyseuraussuhteita. Kyvykkyyden ansiosta pystymme tavoittelemaan, vaihtelevalla menestyksellä, asettamiemme päämääriä.

Järkevinä olentoina ymmärrämme, että emme onnistu pyrkimyksissämme tavoittamaan päämääriämme ilman toimijuutta, joten pyrimme ensisijaisesti vaalimaan sitä. Ymmärrämme myös, että onnistuaksemme tässä meidän on toimittava yhdessä muiden kanssa, vieläpä niin, että pidämme toistemme päämääriä omina päämäärinämme, ei vain välineinä omiemme saavuttamiseen. Teknisesti ilmaistuna – ja Raimo Tuomelan käsitteistöä käyttäen – muodostamme silloin omien yksityisten intentioidemme lisäksi me-intentioita ja tavoittelemme niiden toteutumista yhdessä parhaalla mahdollisella tavalla.

Koska keskinäinen luottamus luo parhaan perustan itsemme ja

toistemme toimijuuden vaalimiselle, meidän on järkevää asettaa tavoitteeksemme luotettavuus, luottamus ja toisten luottamukseen luottaminen. Koska kuitenkin keskinäisen luottamuksen järkevä saavuttaminen riippuu välisistämme valtasuhteista ja välisestämme vallankäytöstä, pyrimme optimoimaan vallan vaikutukset itseemme ja toisiimme niin, että saamme keskinäisen luottamuksemme kukoistamaan ja toimijuutemme sekä sen myötä päämääriemme toteutumisen optimoitua. Se voidaan tehdä joko poliittisesti rajoittamalla valtaapitävien tekemisiä tai eettisesti omaksumalla moraalinen näkökulma toimintaan.

Poliittisista rajoituksista vallankäytön suhteen Hallamaalla ei ole paljon sanottavaa – sen sijaan hän painottaa moraalisen näkökulman omaksumista. Tällä hän tarkoittaa suuntautumista toisten toimijuuteen ja tavoitteisiin päämäärinä sinänsä, ei pelkinä välineinä oman toimijuuden ja tavoitteiden saavuttamiseksi. Kristillisyydessä esiintyvä kultainen sääntö ja Immanuel Kantin ajatus kategorisesta imperatiivista ovat voimakkaasti esillä moraalisen näkökulman omaksumista puolustettaessa. Seurausetiikka ja erityisesti utilitarismi saavat arvostelua kaiken välineellistämisestä.

Selvitettyään teorian pääraakenteen Hallamaa ryhtyy pohtimaan vallankäyttöä, jonka hän kiinnostavasti tulkitsee aikaansaamisvallaksi. Tämä tarkoittaa (onnistunutta) tietoista toimintaa muiden toiminnan ohjaamiseksi halutun saavuttamiseksi. Laajennuksen ansiosta hän voi tuoda esiin kokonaisen keskinäisten vaikutussuhteiden kirjon, joka on tervetullut näpätys poliittisen filosofian rajoituneille pakkovaltakeskusteluille. Vainutamme toisiimme ja itseemme mitä moninlaisimmilla teoilla ja tekemättä jättämisillä, joilla saamme enemmän tai vähemmän onnistuneesti aikaan toimintaa tavoitteidemme saavuttamiseksi.

Arvioidessaan erilaisia vallankäytön muotoja niiden tehokkuu-

den ja moraalisuuden kannalta Hallamaa suhtautuu kriittisesti pakottamalla toimivaan alistamisvaltaan, ja korostaa sen sijaan resurssivaltaa, joka ilmenee auttamisena, vastavuoroisena hyödyttämisenä ja vertaisvaltan eli vastavuoroisena (lahjojen) antamisena ja saamisena. Hänen oma johtopäätöksensä hyvästä yhdessä toimimisen mallista on yhdenvertainen monenkeskiseen vastavuoroisuuteen perustuva yhteistoiminnan etiikka, jossa tunnustamme ja tunnustamme toistemme toimijuuden ja tavoitteet ja pyrimme vaalimaan ja kannustamaan niitä parhailla mahdollisilla tavoilla.

Teorian ansioita voidaan tarkastella vertaamalla sitä olemassa oleviin moraal- ja poliittisen filosofian malleihin, ja vertailu osoittautuu suosiolliseksi Hallamaan rakennelmalle. Toisin kuin utilitarismi, se pystyy selvästi näkemään ihmisen toimijana, ei vain viranomaisten toimien kohteena ja vahinkojen ja hyötyjen vastaanottajana. Toisin kuin Kantin teoria, se pystyy luomaan hyvän kertomuksen siitä, miksi persoonaa tai toimijaa kannattaa ja pitää kunnioittaa. Se myös yhdistää luontevasti näiden kahden opin parhaat puolet. Samoin kuin Kantin malli, se pitää toimijuutta vaalissaan lähtökohтана ihmisen kunnioittamisesta. Ja samoin kuin utilitaristi haluaisi, se muiden tavoitteita korostaessaan todennäköisesti edistää jonkinlaisen mahdollisimman kattavan, keskenään yhteensopivan tavoitejoukon toteutumista.

Olenkin vakuuttunut siitä, että tätä mallia olisi hyvä yhdessä tutkailla, tarvittaessa arvostella ja sovelluksien osalta tarkentaakin.

Monenkeskisen vastavuoroisuuden etiikka jakaa, uskoakseni, perinteisten sopimusteorioiden kanssa ratkaisemattoman kysymyksen vastavuoroisuuden alasta tai sopijaosapuolien määrittelystä. Hallamaa näyttää varovaisesti lukevan toimijuuden piiriin vastasyntyneet lapset, joiden kyvyt voivat olla kehityksessä mut-

ta voivat sitä – esimerkiksi erittäin syvän älyllisen kehitysvammaisuuden tapauksessa – olla tekevätkin. Ratkaisun kulmakiveksi voi periaatteessa muodostua ihmisuus, mutta tätä ei kirjassa sen kummemmin perustella. Toisaalta muut eläimet kuin ihmiset jätetään yksikäsitteisesti monenkeskisen vastavuoroisuuden ulkopuolelle, koska ne eivät Hallamaan mukaan voi sitoutua muiden tavoitteisiin samoin kuin ihmiset. Oma käsitykseni, jos se ketään kiinnostaa, on, että tätä tarkastelua voisi vielä selvittää ja toimijuuden alaa tarvittaessa laajentaa.

Aivan kirjan loppupuolella kosketellaan ikuisuuskyseksiä ihmisryhmistä, joiden toiminta ehkäisee ainakin ulkopuolisten mielestä ryhmän jäsenten toimijuutta. Esiin nostetaan esimerkiksi nationalistit ja uskonnolliset fundamentalistit. Heidän näkemyksensä näytään tuomitsevan lähinnä siksi, että he eivät ole omaksuneet kaikkia ihmisiä koskevan yhdenvertaisen vastavuoroisuuden aatetta ja hylkäävät näin lopulta moraalisen näkökulman. Minusta tuntuu (ymmärrän, että tämä on outo muotoilu filosofilta, mutta niin se vain on), että paremman kritiikin voisi rakentaa episteemisiin perusteisiin – väittämällä, että toisten täyden toimijuuden kieltäjät eivät ymmärrä sen paremmin omaa hyvänsä kuin meidän kaikkien yhteistä hyvämmekään. Mutta ehkä tämä on sama asia kuin moraalisen näkökulman hylkääminen, jonka Hallamaa jo esittää.

Yhtä kaikki, teoria on tarkastelun, tarkentamisen ja soveltamisen arvoinen ja maanmainio lisä suomenkieliseen kirjallisuuteen ihmisten välisen yhteistoiminnan perusteista ja muodoista. Toivottavasti se päättyy paitsi filosofien myös Hallamaan mainitsemien asiantuntijatehtävissä toimivien lukulistalle.

MATTI HÄYRY

Kirjoittaja on johtamisen filosofian professori Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa.